

Порівняльний аналіз різних варіантів можливого позиціонування України в європейському та глобальному середовищі показує, що найбільш припустимим для країни форматом є роль моста при формуванні широкого європейського (євроазійського) економічного простору, що дозволить використовувати водночас переваги, закладені в західному і східному векторах регіональної інтеграції, та забезпечить для країни найбільш оптимальні позиції в глобальній економіці.

Висновки

Активізація розвитку регіональних інтеграційних об'єднань стає домінуючою характеристикою сучасної світової економіки. Участь країн у регіональних інтеграційних угрупованнях забезпечує їм переваги, пов'язані з доступом до фінансових, трудових, матеріальних ресурсів, новітніх технологій, та позитивно впливає на процеси соціально-економічного розвитку. Країни – члени інтеграційного угруповання, об'єднуючи зусилля, спільно вирішують соціально-економічні, екологічні та інші проблеми сталого розвитку.

Проведені дослідження дають відповідь на певну кількість питань з розвитку інтеграційних процесів України, залишаючи пошук найбільш оптимального формату позиціонування України в європейській та світовій економіці, яке викликано тим, що стратегія держави формувалася в умовах подвійних дій та між амбітними європейськими політичними планами України і її обмеженим внутрішнім потенціалом, швидкого руху в напрямку інтеграції в ЄС і між бажанням Євросоюзу утримувати у своїй орбіті ключові країни-сусіди і його обмеженим потенціалом до подальшого розширення, особливо за рахунок інституційно не підготовлених країн.

Необхідність подальшого аналізу економічних наслідків активізації участі України в міжнародних торговельних процесах, пошук нових шляхів розширення зовнішньої торгівлі в межах інтеграційних угруповань Євразійського континенту значною мірою зумовлена тим, що успадкована країною структура економічного потенціалу та її зовнішньої торгівлі в умовах відкритої ринкової економіки не ліквідує загрози сталому економічному розвитку.

Список використаних джерел

1. Европейський вибір: Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки: Послання Президента України до Верховної Ради /// Економіст. – 2002. – №5.
2. Козак Ю.Г. Міжнародна мікроекономіка: Навч. посіб. – Вид. 3-є перероб. та доп. / Ю.Г. Козак, Ю.М. Пахомов, Н.С. Логвінова. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 368 с.
3. Циганкова Т.М. Міжнародні організації: Навч. посібник / Т.М. Циганкова, Т.Ф. Гордєєва. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 340 с.
4. Смитиенко Б.М. Мировая экономика: Учебник / Под ред. Б.М. Смитиенко. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: Издательство ЮРАЙТ; НД ЮРАЙТ, 2011. – 590 с.
5. Новицький В.Є. Управління міжнародною економічною діяльністю: Навчальний посібник / В.Є. Новицький, Н.Є. Бойцун. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних економічних відносин НАН України, 2010. – 615 с.
6. Кендюхов О.В. Геоелектронна стратегія розвитку України в рамках євроінтеграційних процесів: Монографія / О.В. Кендюхов, Н.М. Каямикова, І.В. Злобін. – Донецьк: ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», 2012. – 243 с.
7. Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. – Сборник научных трудов. – Одесса – Севастополь – Донецк: ДонНУ, РФ НИСИ в г. Донецке, 2009. – 856 с.
8. Кучик О.С. Міжнародні організації: Навч. посіб. / За ред. О.С. Кучика. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 749 с.
9. Сиденко В.Р. Глобалізація – європейська інтеграція – економічне розвиток: українська модель: в 2-х томах / В.Р. Сиденко. – К.: Фенікс, 2008. – Т. 2: Європейська інтеграція і економічне розвиток. – К., 2011. – 448 с.
10. Азійський напрям зовнішньої політики України: проблеми і перспективи. Аналітичні оцінки: Монографія / [Швед В.О., Нагайчук В.І., Варбанець П.А., Нагорний П.А., Серов Д.І. та ін.]; за ред. В.О. Шведа. – К.: НІСД, 2008. – 222 с.

УДК 336.143

В.В. ЗУБРИЛІНА,
викладач, Європейський університет

Наукові підходи до визначення сутності місцевих бюджетів

У статті досліджено та проведено теоретичне узагальнення сучасних підходів до розуміння місцевих бюджетів як основної складової місцевих фінансів. Визначено сутність місцевих бюджетів як економічної категорії, як фінансового плану органів місцевого самоврядування, як ланки бюджетної системи, як централізованого фонду фінансових ресурсів місцевих органів влади. Проаналізовано функції місцевих бюджетів в залежності від економічної сутності бюджету та практичних завдань, які покладаються на місцеві органи влади.

Ключові слова: місцеві фінанси, місцеві бюджети, бюджетні відносини.

В.В. ЗУБРИЛІНА,
преподаватель, Европейский университет

Научные подходы к определению сути местных бюджетов

В статье исследовано и проведено теоретическое обобщение современных подходов к пониманию местных бюджетов как основной составляющей местных финансов. Определена суть местных бюджетов как экономической категории, как финансового плана органов местного самоуправления, как звена бюджетной системы, как централизованного фонда финансовых ресурсов местных органов власти. Проанализированы функции местных бюджетов в зависимости от экономической сути бюджета и практических задач, возлагаемых на местные органы власти.

Ключевые слова: местные финансы, местные бюджеты, бюджетные отношения.

The scientific approaches to the definition of local budgets

The article explores a theoretical generalization and modern approaches to the understanding of local budgets as a major component of local finance. The essence of local budgets as an economic category, as the financial plan of the local government level, as the link of the budget system, as centralized fund of financial resources of local authorities. Analyzed the function of local budgets depending on the economic substance of the budget and the practical tasks which are assigned to the local authorities.

Keywords: local finance, local budgets, budgetary relations.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси в економіці України, її інтеграція до світового економічного простору актуалізує питання модернізації управління державними та місцевими фінансами з метою ефективного проведення бюджетної політики держави і органів місцевого самоврядування. Важливою складовою цього процесу є місцеві фінанси як об'єктивна економічна реальність, яка властива фінансовим системам усіх розвинутих країн, основною складовою якої є місцеві бюджети.

Досвід розвинутих країн дає зрозуміти, що рівень добробуту населення зростатиме за наявності сильної місцевої влади, яка здатна вирішувати поточні проблеми населення, відстоювати інтереси мешканців окремих територій серед загальнодержавних програм та заходів. Для цього органи місцевої влади повинні бути забезпечені необхідним та достатнім обсягом фінансових ресурсів, лівова частина яких акумулюється в місцевих бюджетах.

Розвиток теорії бюджету нерозривно пов'язаний із розвитком уявлень про суспільство і економіку, про призначення держави, про сутність і зміст фінансів та фінансових відносин [1, с. 154]. Однак і понині в теорії місцевих бюджетів існує багато невирішених питань, а неоднозначність тлумачення даної категорії зумовлює необхідність визначення її економічної сутності, змісту та функцій.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Сутнісно-теоретичні аспекти місцевих бюджетів розглянули у своїх працях вітчизняні науковці, зокрема О. Василик, В. Кравченко, М. Кульчицький, С. Михайленко, В. Опарін, К. Павлюк, О. Романенко, В. Федосов та інші. Проте остаточно невирішеними залишаються теоретичні питання саме про економічну сутність місцевих бюджетів, що потребує їхнього розв'язання відповідно до викликів сьогодення.

Метою статті є проведення узагальнення теоретико-методологічних положень теорії і концепцій місцевих бюджетів та пропонування авторського бачення даної економічної категорії.

Виклад основного матеріалу. Історично склалося так, що поняття «місцеві фінанси» виникло на противагу поняття «державні фінанси», розширило поняття публічні фінанси і стало їхньою невід'ємною складовою. Як зазначає В. Кравченко, перші посилення на доцільність розмежування державних і місцевих фінансів зроблено ще Адамом Смітом у його роботі «Багатство народів» [2, с. 17]. Однак найбільш інтенсивний розвиток теорії місцевих фінансів відбувається у першій половині XIX ст., а наприкінці XIX ст. вчення про місцеві фінанси як сукупність теоретичних положень про фінансове господарство та фінансову діяльність місцевих органів влади виокремлюється у самостійну галузь фінансової науки. В українській фінансовій літературі термін «місцеві фінанси» вперше вживається на початку 90-х років.

На переконання В. Кравченко, «поняття місцеві фінанси є синонімом поняття фінанси місцевих органів влади», де замість терміну «місцеві фінанси» можуть використовуватися такі визначення, «як муніципальні (комунальні) фінанси, територіальні фінанси, фінанси комун та общин, фінанси муніципального утворення, фінанси міста, області, району, села, селища та ін.» [2, с. 33]. Як бачимо, наявність різних визначень місцевих фінансів засвідчує, що місцеві фінанси функціонують у різних формах, що залежить від державного і територіального устрою кожної країни.

В унітарних країнах до місцевих фінансів відносяться фінанси графств, областей, округів, міст, общин, районів тощо. У країнах з федеративним устроєм до системи місцевих фінансів включаються також фінанси членів федерації – штатів, земель, провінцій, кантонів тощо [3, с. 176].

В Україні формами місцевих фінансів є фінанси Автономної Республіки Крим, фінанси області, фінанси міста, фінанси району (району в місті), фінанси села, фінанси селища, фінанси територіальної громади (комунальні фінанси). Перелік форм фінансів місцевих органів влади в Україні може бути продовжено у разі появи нових територіальних утворень чи добровільних об'єднань територіальних громад.

Розвідки щодо визначення сутності місцевих фінансів тривають і понині. Значна частина фахівців, зокрема Л. Окунева, Л. Павлова, Б. Болдирев та інші, вважають, що місцеві фінанси являють собою систему економічних відносин, за допомогою яких місцеві органи управління розподіляють, перерозподіляють та використовують національний доход у відповідності з їхніми функціями [3, с. 176]. Л.А. Дробозіна додає до цього визначення необхідність використання фонду грошових коштів на економічний та соціальний розвиток територій [4, с. 267]. О. Василик вважає, що «за своєю економічною суттю місцеві фінанси – це сукупність форм і методів створення й використання фондів фінансових ресурсів для забезпечення органами місцевого самоврядування виконання покладених на них функцій» [5, с. 180]. В. Кравченко у навчальному посібнику «Місцеві фінанси України» визначає, що «місцеві фінанси – це система формування, розподілу і використання грошових та інших фінансових ресурсів для забезпечення місцевими органами влади покладених на них функцій і завдань як власних, так і делегованих» [2, с. 43].

За нашою думкою, місцеві фінанси – це економічні (грошові) відносини, які виникають у процесі створення, розподілу та перерозподілу сукупного суспільного продукту та національного доходу у зв'язку з формуванням та використанням централізованих фондів фінансових ресурсів органів місцевої влади та децентралізованих фондів підприємств комунальної власності для забезпечення місцевими органами влади покладених на них функцій і завдань як власних, так і делегованих.

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Місцеві органи влади для виконання власних та делегованих повноважень повинні мати у своєму розпорядженні певну величину фінансових ресурсів, за допомогою яких вони здійснюють свою фінансову діяльність, тобто функції. Фінансові ресурси місцевих органів влади охоплюють: місцеві бюджети, місцеві фонди спеціального призначення, фінанси підприємств комунальної форми власності.

Визначальною ланкою та фінансовою базою місцевих органів влади є місцеві бюджети. Бюджетні та майнові права, які надаються органам місцевої влади, дають їм можливість скласти, розглядати, затверджувати та виконувати їхні бюджети, розпоряджатися наданими у їхнє ведення підприємствами.

У фінансовій літературі є чимало характеристик суті державного бюджету. Так, відомий фінансист В.М. Опарін пропонує розглядати бюджет як економічну, правову категорію та за матеріальним змістом [6, с. 83]. Автори авторитетного підручника «Бюджетний менеджмент» досліджують бюджет через призму «законодавчо регламентованих відносин між державою і юридичними та фізичними особами з приводу розподілу і перерозподілу ВВП, а за певних умов – і національного багатства з метою формування і використання централізованого фонду грошових коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій» [7, с. 34]. Л.Є. Клець, розкриваючи зміст категорії «бюджет», пропонує розглядати його в таких аспектах: за економічною сутністю, за матеріальним змістом, за формою, за організаційною структурою [8, с. 13].

Слід також зазначити, що підхід до змісту бюджету як фінансового плану зберігався весь період існування незалежної України в різних законодавчих актах. Зокрема, у статті 1 Закону України «Про бюджетну систему України», який діяв на території України до прийняття Бюджетного кодексу в 2001 році, було зазначено: «Бюджет – це план формування і використання фінансових ресурсів для забезпечення функцій, здійснюваних органами державної влади України, органами влади Автономної Республіки Крим (АРК) і місцевими Радами народних депутатів» [9]. Положення ст. 2 Бюджетного кодексу України залишило практично незмінним визначення бюджету, додавши до нього забезпечення не лише функцій, але і завдань, які здійснюються органами влади та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду [10].

Тобто бюджет, як влучно зауважує професор С.В. Михайленко, може одночасно розглядатися з різних точок зору: як правова категорія, як законодавчий акт, як фінансовий фонд, як прогноз доходів і видатків держави, як регулятор фінансових відносин, як фізична наявність грошових коштів на рахунках, як сукупність певних бюджетних відносин, формалізованих в управлінських актах [11, с. 27]. Отже, акценти на ті чи інші властивості бюджету дослідники роблять залежно від предмета та об'єкта дослідження.

Слід зазначити, що більшість науковців розглядають бюджет з позиції держави, тобто зосереджують увагу та трактуванні змісту категорії саме «державний бюджет». Що стосується теорій «місцевих бюджетів», то серед фахівців тут також немає єдиної точки зору, оскільки вони розглядають сутність місцевих бюджетів у різних аспектах.

Так, за думкою О. Василика, К. Павлюк та О. Романенко, сутність місцевих бюджетів слід розглядати з двох сторін. По-перше, як організаційну форму мобілізації частини фінансових

ресурсів у розпорядження місцевих органів самоврядування. По-друге, як систему фінансових відносин, що складаються між місцевими та державними бюджетами, а також усередині сукупності місцевих бюджетів [12, с. 155; 13, с. 189].

В. Кравченко вважає, що місцеві бюджети, які використовуються для регулювання соціально-економічних і фінансово-правових завдань певної території, слід розглядати в трьох аспектах. По-перше, це правовий акт, згідно з яким виконавчі органи влади отримують легітимне право на розпорядження певними фондами грошових ресурсів. По-друге, це план (кошторис) доходів і видатків відповідного місцевого органу влади чи самоврядування. По-третє, це економічна категорія, оскільки бюджет є закономірним атрибутом будь-якої самостійної територіальної одиниці, наділеної відповідним правовим статусом [2, с. 118].

М.І. Кульчицький пропонує розуміти під місцевим бюджетом систему формування, розподілу та використання фінансових ресурсів для забезпечення місцевими органами влади покладених на них функцій і завдань, як власних, так і делегованих [14, с. 99].

Досить часто під категорією «місцевий бюджет» розуміють:

- сукупність відносин, які сприяють територіальному перерозподілу національного доходу країни та забезпечують створення фінансової бази місцевого самоврядування;

- організаційну форму акумуляції та використання частини фінансових ресурсів, які перебувають у розпорядженні місцевих органів влади, тобто місцеві бюджети являють собою певні балансові розрахунки, які мають збалансовану доходну та видаткову частини.

За нашою думкою, при визначенні категорії «місцевий бюджет» необхідно передусім відобразити її найважливіші сторони: сутність, форму, матеріальний зміст.

Вважаємо, що слід розрізняти поняття місцевий бюджет як економічна категорія і місцевий бюджет як фінансовий план місцевих органів самоврядування. Оскільки економічна природа бюджету полягає в тому, що виникає об'єктивна необхідність у розподілі й перерозподілі валового внутрішнього продукту між галузями економіки, верствами населення й територіями з метою підвищення ефективності економіки та добробуту громадян, то економічна природа місцевого бюджету якраз і проявляється в тому, що за його допомогою місцеві органи самоврядування намагаються надати суспільству блага та послуги за принципом територіального поділу, які істотно впливають на рівень добробуту та якість життя.

Тому, за нашою думкою, місцевий бюджет слід розглядати, перш за все, як економічну категорію, яка виражає систему фінансових (грошових) відносин, пов'язаних із формуванням та використанням фондів фінансових ресурсів місцевих органів влади, які мають об'єктивний характер, та визначаються функціями місцевої влади. При цьому ця система фінансових відносин включає відносини: між місцевими бюджетами та державним бюджетом; між органами місцевого самоврядування різних рівнів з перерозподілу фінансових ресурсів; між місцевими бюджетами та господарськими структурами, які функціонують на даній території; між місцевою владою та населенням даної території, що складаються при мобілізації та витраті коштів місцевих бюджетів.

Крім того, економічна сутність місцевих бюджетів визначається сутністю місцевих фінансів, які є аналогією державних фінансів, та є економічною формою реальних, об'єктивних розподільчих відносин. Тому ми можемо сказати, що місцеві бюджети є особливою формою розподільчих відносин, яка пов'язана з виокремленням частини вартості суспільного продукту у фондах грошових коштів місцевих органів влади і її використанням в основному на задоволення різнобічних соціально-культурних та комунально-побутових потреб членів суспільства, тобто у визначеній мірі на розширене відтворення, а також для перерозподілу вартості між територіями, галузями народного господарства, секторами економіки і сферами суспільної діяльності. При цьому пропорції і форми бюджетного розподілу визначаються потребами суспільного виробництва і завданнями, що стоять перед суспільством на кожному історичному етапі розвитку.

Треба також зазначити, що сутність бюджету, зокрема, місцевого як економічної категорії реалізується через його функції – розподільчу (перерозподільчу) і контрольну. Оскільки функції – це виявлення сутності бюджету в дії, вони показують, яким чином реалізується суспільне призначення даної економічної (фінансової) категорії як інструмента вартісного розподілу та перерозподілу національного доходу. Так, завдяки розподільній функції місцевого бюджету відбувається концентрація грошових коштів у руках місцевих органів влади і їх використання з метою задоволення територіальних потреб. Контрольна функція дає змогу дізнатися, наскільки своєчасно і повно надходять фінансові ресурси у розпорядження місцевих органів влади, як фактично складаються пропорції у розподілі бюджетних коштів, чи ефективно вони використовуються.

Отже, місцевий бюджет як економічна категорія – це система фінансових (грошових) відносин, які виникають між місцевими органами влади, з одного боку, юридичними і фізичними особами – з іншого, а також між місцевими бюджетами з державним бюджетом та усередині місцевих бюджетів з приводу утворення та використання централізованого фонду фінансових ресурсів місцевих органів самоврядування для задоволення різнобічних соціально-культурних, комунально-побутових та інших потреб членів суспільства.

Місцевий бюджет як фінансовий план – це організаційна форма мобілізації і здійснення витрат органами місцевого самоврядування, тобто це результат свідомої діяльності людей, оскільки формування та використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів здійснюється на підставі рішень місцевих органів влади. Таким чином, місцевий бюджет – це правовий акт (документ), в якому подається розпис доходів і видатків органів місцевого самоврядування на бюджетний період. Тобто за своєю формою місцевий бюджет – це основний фінансовий план органів місцевого самоврядування. Це підтверджується і статтею 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», яка тлумачить категорію «місцевий бюджет» як план формування і використання фінансових ресурсів, необхідних для виконання функцій і повноважень місцевого самоврядування [15].

За матеріальним змістом місцевий бюджет – це фонд фінансових ресурсів місцевих органів влади, які мобілізуються, розподіляються і використовуються органами міс-

цевого самоврядування для виконання покладених на них функцій, передбачених Конституцією та Бюджетним кодексом України.

Важливим питанням при розгляді ролі та місця місцевих бюджетів в системі забезпечення управління країною є зміст їх функцій і повноважень. Оскільки, бюджет самоврядних органів, практично є похідною величиною від управління державою, яка закладається в Конституції, законодавчих актах і відображає не декларативний, а фактичний стан з правом населення вирішувати самостійно справи місцевого значення, то місцеве самоврядування ефективно рівно настільки, наскільки воно забезпечене фінансовими ресурсами. Отже, фінансові ресурси – це першооснова фінансового господарства місцевого самоврядування. А наявність завдань і функцій, що покладаються на місцеві органи влади, є об'єктивною причиною необхідності місцевих бюджетів.

Місцевий бюджет є головним фінансовим документом певної територіальної громади, до якого максимально можливо включатимуться всі кошти і видатки, що здійснюються на кожному рівні самоврядування. Тільки через включення до бюджету, що приймається безпосередньо населенням або вибраним органом представників територіальної громади, можна забезпечити найбільшу ефективність, прозорість, достовірність, контрольованість формування і розподілу фінансових ресурсів на мікрорівні управління, який є однією з найважливіших складових сучасних демократичних держав – місцеве самоврядування.

Дослідження сутності місцевих бюджетів, на нашу думку, буде неповним без визначення суб'єктів та об'єкту фінансових відносин.

Головним суб'єктом таких відносин в Україні є територіальна громада та органи місцевого самоврядування. Територіальна громада села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, територіальна громада селища або міста самостійно розв'язують питання місцевого значення у межах Конституції України. Органи місцевого самоврядування – це сільська, селищна, міська ради та їхні виконавчі органи, сільський, селищний чи міський голова, правовий статус яких закріплено в Конституції України. Це також обласна та районна рада. Важливим суб'єктом цих відносин є держава в особі органів обласної, районної, міської (міст Києва та Севастополя) місцевої державної адміністрації та центральних органів державної влади.

В інших країнах головними суб'єктами фінансових відносин у сфері місцевих фінансів є адміністративно-територіальні утворення, а саме: муніципалітети, комуни, регіони, провінції, департаменти, області, округи та інші.

Об'єктом місцевих бюджетів є фінансові ресурси, що мобілізуються, розподіляються та використовуються місцевими органами влади для виконання як власних, так і покладених на них функцій та завдань.

Висновки

Підсумовуючи вище сказане можна зробити такі висновки. Історично проблеми місцевих фінансів досліджуються в літературі майже 200 років. За цей час сформовано основні положення існування системи місцевих бюджетів залежно від територіально-адміністративного устрою певної країни.

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Особливої уваги потребують дослідження саме місцеві бюджети як головний чинник економічного розвитку територій. Місцеві бюджети є невід'ємною частиною місцевих фінансів, які не включаються до складу державних фінансів, хоча й тісно з ними пов'язані. Фінанси місцевих органів влади підпорядковані державним фінансам, тому що держава визначає обсяг функцій та завдань, які вона делегує місцевим органам влади, та правове поле їх дії.

Місцевий бюджет розглядають як економічну категорію, як фінансовий план місцевих органів самоврядування, як ланку системи місцевих бюджетів у єдиній бюджетній системі України, як централізований фонд фінансових ресурсів місцевих органів влади. Як економічна категорія місцевий бюджет виконує розподільну та контрольну функції, як фінансовий план місцевий бюджет представляє розпис доходів та видатків на бюджетний рік (нормативний акт), як централізований фонд фінансових ресурсів місцевий бюджет спрямований на виконання функцій та завдань в залежності від власних та делегованих повноважень.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на розвиток сутнісно-теоретичних аспектів доходів та видатків місцевих бюджетів.

Список використаних джерел

1. Михайленко С.В. Бюджет як об'єкт управління / С.В. Михайленко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №2. – С. 154–160.
2. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України: Навч. посібник. – К.: Т-во «Знання», 1999. – 487 с.
3. Финансы капитализма: Учебник / Б.Г. Болдырев, Л.П. Окунева, Л.П. Павлова и др.; Под ред. Б.Г. Болдырева. – М.: Финансы и статистика, 1990. – 384 с.
4. Финансы: Учебник для вузов / Под ред. проф. Л.А. Дробозиной. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 2000. – 527 с.
5. Василик О.Д. Теорія фінансів: Підручник. – К.: НІОС. – 2000. – 416 с.
6. Опарін В.М. Фінанси: Підручник. – К.: КНЕУ, 2001. – 240 с.
7. Бюджетний менеджмент: Підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; за заг ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2004. – 864 с.
8. Клець Л.Є. Бюджетний менеджмент: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 640 с.
9. Закон України «Про бюджетну систему України» / [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
10. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 №2456-VI / [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
11. Михайленко С.В. Бюджетний менеджмент: стан та оцінка ефективності: монографія / С.В. Михайленко. – Одеса: ВСВ, Друк Південь, 2011. – 400 с.
12. Василик О.Д., Павлюк К.В. Державні фінанси України: підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 608 с.
13. Романенко О.Р. Фінанси: підручник. 4-те вид. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 312 с.
14. Кульчицький М.І. Місцеві бюджети і механізм їх формування // Фінанси України. – 2001. – №9. – С. 99.
15. Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» / [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>